

gelooven, dat Jezus macht ook over hen heeft, en daarom laten ze volgen: „Indien gij ons uitwerpt, laat ons toe, dat we in de kudde zwijnen varen“. En zoo is het geschied. Duidelijk is hier alzo de persoon zelf van den geest die in hem voor, onderscheiden; die geest woonde bij hem in; die boze geest maakte hem diep ongelukkig; en die geest kon weer van hem scheiden, want Jezus wierp hem uit. Nu laten we het diepgaand onderscheid tusschen den geest van afgestorvenen en den geest van demonen hier rusten. We kunnen nu alleen maar wijzen op het wonderbare contact, dat destijds bleek te bestaan tusschen hier op aarde levende personen en geesten uit de onzienlijke wereld. En bepalen we ons hiertoe, dan valt niet te ontkennen, dat de verhalen die ons thans uit de kringen der spiritisten toekomen, in dit opzicht met de Evangelische verhalen strooken. In beide toch is hoofzaak het contact tusschen twee geesten, waarvan er slechts één tot deze wereld behoort. In zoover nu het Rationalisme de Bezetenen naar het rijk der fabelen had verwezen, is het voorgevoel van het spiritisme ook voor de Schriftuitlegging van belang.

DR. A. K.

„Hoe lieflijk is het, als broeders ook samenwonen“.

Een lied Hammaaloth, van David.
Zie, hoe goed en hoe lieflijk is het, dat broeders ook samenwonen.
Psalm 133: 1.

De hoogepriester werd gezalfd op het hoofd, maar de geur van zijn salffolie was zóó doordringend, dat nog aan den benedendroom van zijn hoogepriesterlijk gewaad de reuk ervan geuren bleef.

Gebergte van Hermon stak hoog in het Noorden boven heel het heilige land uit, maar de wonderde, de eenig schone dauw die van Hermon in den avond uitwaasde, trok heel het land door en verfrischte zelfs het verafgelegen land van Juda.

Twee heidenen, ontleend aan land en luyden in Israël, waarin de psalmist ons de ongemeene wonderde kracht der liefde teekent. Zoals die geur der salffolie heeft van den baard tot laag naar den klederschoon doortrok, en zoals de dauw van Hermon van de toppen der bergen tot diep in de vlakke afdaalde, zoo ook moest de liefde, die genade van Boven in het hart der broeders ontstak, tot diep in den breeden, volkkring doordringen.

Zoo zong de psalmist in een lied Hammaaloth, een zang dien het volk aanhiel, als het van verre, uit alle gouden en steden en dorpen, ter viering van het heilige feest naar Jeruzalem optrok. Israël woonde verspreid, verstrooid in zijn stammen en dorpen. Daar zag men zijn eenheid niet. Maar die eenheid kwam wel uit als het langs allen heideweg en bospad naar den Tempel optog en in de Voorhoven sáám lag neêrgekniel. Dan woonde het niet meer verstrooid, maar samen. En dit was het, wat den psalmist het uit deed jubelen: „Ziet, hoe goed en hoe lieflijk is het, dat broeders ook samenwonen“. Ook anders was de eenheid er, maar men zag ze niet. Nu heel Israël in Jeruzalem bijeen was, kon een ieder ze aanschouwen. Nu woonden ze niet meer gespreid, maar samen. Anders gedeeld, liepen ze nu in massa te hoop. Het was nu weer als in oude dagen, heel Israël om zijn heilige Tente vereend.

En toch, aan dit bijeen zijn, hing de eenheid niet. Ook als ze straks weer uiteengingen en een ieder weder zijn woonstede opzocht, was het volk toch één, niet voor het oog, maar door heilige geestesbanden, door een hogere liefde die hun was ingestort, een liefde die heel het land door naar alle zijde geuren moest, evenals de zalf die van Aäron, of wilt ge, als de dauw van Hermon, die over alle stammen zich uitstredend, zelfs op Zion nederdaalde.

Gold dit reeds voor het volk des Heeren onder het Oude Verbond, nog sterker moet dit doorgaan onder de bedeling van het Nieuwe. Telkens weer prentte de Christus het aan zijn volgelingen in: „En is uw Meester, en gij zijt allen broeders“. De broedersnaam zweeft gedurig op Jezus lippen. Aan den broederband hangt het heil zijner jongeren. Ze zijn samen de ranke aan den éénen Wijnstok. En straks werkt de apostel die heilige eenheid van Gods volk nog verder in het beeld van het Lichaam uit. Onder één Hoofd zijn al wie ten leven herboren zijn, als leden van het één heilige, mystieke Lichaam des Heeren sáám vereend.

Doch ook deze eenheid mag niet in den levensoorsprong bijeen hangen. Ze moet tot aller bewustheid doordringen. En het zich bewust worden van die eenheid, dat is juist het stil gaan branden van het liefdevuur. Een liefde niet uit het bloed, niet uit het aardse samenleven, maar uit God in de ziel oplevend. Maar dan ook een liefde, die, zoo ze waarachtig is, door alles heenringt, over alle afstanden triomfeert, offer na offer weet te brengen, steeds in heiligen gloed opvlamt, en, als het ten leste op scheiden gaat, sterker blijkt dan de dood.

Die liefde uit God, die 't cement bij den bouw van het Huis des Heeren is, werkt even geheimzinnig als de geur die God aan de salffolie gaf, of als de dauw die van Hermon over heel Kanaän stroomde. Ze geeft voormaak hier beneden van wat 't daarboven in het Vaderhuis ook voor ons eens zijn zal. Ze is de gouden draad, die al wat los raakte samenbindt. Er trilt de adem des levens in. En daarom singt de Psalmist: „Want de Heere gebiedt aldaar, d. i. waar die liefde glansen mag, den zegen en het leven tot in eenwigheid“.

Zóó het ideaal, maar hoe somber de werkelijkheid!

Zoo nu en dan verrassende, verrukkelijke uitingen van liefde onder de broeders en van teedere aanhankelijkheid onder de zusters. In kleinen kring zoo hier en daar banden gelegd, die zich oemerkt van zelf steeds dieper ineen vlechten. Sympathien in allerlei vorm uitkomend, die 'n seilfrucht en hebrucht vermelden doen. Aangrijpende teekenen van zelfopoffering, waardoor de harten gewonnen worden. God zij lof, de liefde is er nog!

Maar vraag niet, of ze heel het Lichaam bezield en in gloed zet, en den van God gewilden broederband staat om 't hart van allen, die elkander onderling toch als broeders van

Christus erkennen. Die elkander niet als broeders in Christus eeren, al zijn ze het toch, mogen nu rusten blijven. Neem nu alleen hen maar, die in één zelfde kerk samenlevend, aan één heiligen diens opgaan, en van éénzelfde doopwater de besprenging voor hun kruist zoeken, en vraag u eens af, waar en wanneer ge de spraken van dat hoge, heilige liefdevuur onder en over allen ziet uitslaan. En hoe bitter is dan niet de teleurstelling! Dat spreekt over elkaar met een niets sparenden geest van aanmerking, alsof de eerste eisch van Christelijke liefde was, het opwerpen in elkander van wat men elkaar als verwijt naar het hoofd kan alingeren. Zelfs in gewone menselijke liefde en menselijke teederheid, die dusgenaamde broeders en zusters gedurig tegenover elkaar te kort schietend. Er op uit, om elkaar afbreuk te doen, zoo 't geval wil, dat men in één beroep leeft. Er elkander in laten loopen, zoo de kans maar even schoon staat. Leedvermaak kennen, zoo het een min beminden broeder niet naar den vleesche gaat. Elkander tegenwerken en in den weg gaan staan. Elkander benijden, en niet kunnen velen, dat een ander ere geniet. Gelukkig, het is niet altijd, het is niet overal zoo. In kleiner kring werkt de liefde wel degelijk, en ook in een tweeden, iets breederen kring werkt ze nog zichtbaar na. Maar als ge doorgaans de gesprekken beluistert, nagaat hoe men over elkaar oordeelt, ja soms in het publiek in vergaderingen en in de pers, ten aanhoore van de tegenpartij, over elkander schrijft en spreekt, dan voelt ge zoo diep het oneindig tekort in „broederlijke liefde“, dat keer na keer uitkomt.

Vond dit nu aanstonds bestraffing en veroordeeling, zoo ware het gevaar minder. Doch neen, zij die 't aanhooren, praten dan vaak mee, uitken in gelijken geest, en niemand vindt er meer erg in, dat broeders in Christus alzo de broederlijke liefde verzaaken. Dat gaat door tot onder de Voorgangers der gemeente. Dat gaat door tot onder de herders en opzieners, zelfs tegenover elkander. Ge stuit er op bij de jongeren, en ge bedroeft er u nog over bij de ouden van dagen. Wel zingen: „Al ziet, hoe goed, hoe lieflijk is 't, als zonen“, maar nog den eigen avond na dien zang de broederlijke liefde te schande maken. Hierdoor komt 't dan, dat de eigen consciëntie er niet wakker door wordt. Dat men 's avonds voor zijn God neerknielt, en allerlei andere zonden belijdt, maar er geen gevoel van heeft, wat bittere zonde in dit verzaaken van de broederlijke liefde schuilt. Zoo wordt het niet gestuit. Men komt er niet van af. Het wordt hebbelkheid. En als dan de zegen uitblijft, en de ritseling van het eeuwige leven in de ziel verflaust, en men een gewaarwording krijgt of de Heere niet met ons is, dan sint en peinst men op alles, maar dat 't aan het kwetsen der broederlijke liefde schorste, komt hoogstens bij een enkele op. En toch, ge wilt een gezalfde des Heeren heeten, en waarom niet? Maar wat baat u de salffolie die haar geur verloor, en wat baat u op het stuk der liefde vuur zonder gloed?

DR. A. K.

Amsterdam, 16 Juni 1911.

De jaarlijksche vergadering van de moderne Theologen, waarvan het officieel verslag thans in *De Hervorming* verscheen, neemt onder de talrijke predikanten-conferenties in ons vaderland een plaats der eeren in. Het bestuur zorgt voor een behoorlijk afwisselend menu en stelt allerlei interessante vraagstukken van den dag aan de orde. Niet de een of andere onbekende groothed, maar de kopstukken der partij worden uitgenoodigd om voorlichting te geven. De referaten zijn dan ook geen geïmproviseerde speeches, maar getuigen van dege studie. En het debat draagt een zakelijk en akademisch karakter, waarbij de sprekers zich volkomen op de hoogte toonen van het onderwerp. Er heerscht in deze vergaderingen een aristocratie van den geest, die weldadig aandoeft.

De leiding der vergadering was ditmaal opgedragen aan Prof. Dr. H. U. Meyboom van Groningen, die in zijn openingswoord een kort overzicht gaf van de fata van het modernisme in het afgelopen jaar. Prof. K. Lake sprak over de oorspronkelijke bestanddelen van het oudste Christendom; volgens hem was het Christendom in de tweede eeuw reeds verworven in een „mysteriëus-godsdienst“, die groote overeenkomst vertoonde met de andere mysteriëus-godsdiensten van het Romeinse Keizerrijk en zich kenmerkte doordat de sacramenten van Doop en Avondmaal middelpunt waren van den eeredienst en men daardoor gemeenschap hoopte te krijgen aan de goddelijke natuur van den „verlossenden God“ en zoo na den dood het eeuwige leven te verwerven. Voorzover de oudste oorkonden over het oorspronkelijke Christendom, het Christendom van den historischen Jezus, nog licht verspreiden, dat Christendom juist geen mysteriëus-godsdienst zijn geweest, maar een eschatologisch karakter hebben gedragen. De prediking van Jezus zou alleen hierin bestaan hebben, dat het Koninkrijk Gods nabij was en ieder met het oog daarop zich bekeeren moest. Waarachtiglijk zou Jezus geloofd hebben, dat hij zelf in dit Koninkrijk de Messias zou wezen, en zijn discipelen zouden dit na zijn dood tot het centrale punt van hun leer hebben gemaakt. Hoe de overgang van deze primitieve eschatologische opvatting van het Christendom tot den mysteriëus-godsdienst van het Katholicisme heeft plaats gevonden, verklaarde Prof. Lake niet. Veel nieuws bracht dit referaat niet; in hoofdzake gaf het de denkbeelden weer, die Prof. Harnack reeds uiteengezet heeft in zijn *Geschiedenis van het dogma der Christelijke Kerk*. Interessant is alleen, dat ook uit dit referaat weer blijkt, hoe het modernisme zich van het Christus-probleem niet losmaken kan. De groote vraag: wat dunkt u van den Christus, blijft ook de Theologie der modernen beheerschen, en laat hen trots alle historische kritiek geen rust.

Van meer belang is voor ons het tweede referaat van Prof. A. Bruining, die sprak over Theologie en Godsdienstwetenschap. Felteijk komt dit referaat toch op de erkenning neer, dat de moderne Theologie van een halve eeuw geleden gewaaid had, toen ze meende de Theologie te moeten

oplossen in een algemeene godsdienstwetenschap. Dit standpunt vooral door Prof. Tiele destijds verdedigd, werd door Prof. Bruining niet alleen praktisch onuitvoerbaar genoemd, maar was ook naar hij opmerkte in beginsel verkeerd. De gronden waarop dit oordeel rust, zijn te merkwaardig, om ze hier niet over te nemen:

Ik zal u niet vermoeien met uitvoerige kritiek, die in onzen tijd reeds vrijwel, zou ik meenen, overbodig is geworden. Ik bepaal mij tot twee opmerkingen, die, naar ik mij voorstel, wel bij niemand uwer tegenspraak zullen uitlokken. 1e. Om het ook door Tiele erkende doel der theologische wetenschap te bereiken, om den godsdienst in zijn eigen aard te leeren kennen, den psychischen oorsprong er van te doorgronden, de plaats, die hij in het zieleleven inneemt en de betrekking, waarin hij staat tot andere geestelijke functies, als wetenschap, kunst, zedelijkheid, te bepalen: daarvoor hebben wij niet noodig die vergelijkende studie van de gesamenlijke godsdiensten der menscheid, waarvan Tiele gewaagt. Dat doel wordt — ik zeg niet: evengoed, of ook: beter nog — dat doel wordt alleen bereikt door studie van enkele, mits methodisch voor dit doel uitgekozen, religieuze persoonlijkheden uit onze nadere omgeving. 2e. Onze theologie, zich reformeerend naar Tiele's program, d. w. z. de studie van het Christendom slechts opnemend als onderdeel harer taak, het Christendom behandelend op gelijken voet met de overige godsdiensten, zou onvermijdelijk in het algemeene blijven hangen en daarom ten slotte niet — nergens — tot wezenlijk kennen komen. Ook hier geldt het: Qui trop embrasse, mal étreint.

Zelfs ging Prof. Bruining zoover van voor te stellen, dat bij een aanstaande wijziging van de wet op het Hooger Onderwijs het vak van de „geschiedenis der godsdiensten in het algemeen“ zou overgebracht worden naar de doctorale studien; wat met andere woorden zeggen wil, dat het niet meer verplichtend zou wezen voor de candidaten in de Theologie en dus ook niet voor het overgrote aantal predikanten, die aan deze doctorale studien niet toekomen. Dat dit voorstel ter vergadering heftige oppositie uitlokte, valt te begrijpen. Het is echter een opmerkelijk teeken des tijds, dat een moderne hoogleraar in een vergadering van moderne theologen zulk een voorstel durfde doen.

En niet minder belangrijk is, dat Prof. Bruining in dit referaat ook opkomt tegen de overdreven beteekenis, die men thans hecht aan de zoogenaamde „religionsgeschiedelijke“ verklaring van Oud- en Nieuw-Testament. Zelfs aangenomen, zegt hij, dat de mannen dezer religionsgeschiedelijke school volkomen gelijk hadden en tal van vormen en termen door de schrijvers van Oud- en Nieuw-Testament ontleend waren aan andere godsdiensten, wat geeft dat voor de kennis van den godsdienst en het godsdienstig zieleleven, dat zich bij die schrijvers en in die kringen in deze overgenomen vormen uit? De grondfout is, dat men die twee, den godsdienst zelf, die een stuk menscheit zieleleven is, en de vormen en termen, waarin dit stuk zieleleven zich uit, voortdurend verwart, en daaraan is de overschatting te wijten van de beteekenis der kennis van allerlei voorchristelijke godsdiensten voor de kennis van het Christendom. Met een tweetal voorbeelden maakt Prof. Bruining dit duidelijk:

Neem eens verhandeling op over den oorsprong van het geloof aan heilighede Gods: tien tegen een, dat de schrijver begint met u bezig te houden met het taboe geloof bij natuurvolken en met de beteekenis van het „heilighede Jahwe“ in de oudste stukken van het O. T., en met deze dingen het verweg groter deel zijner verhandeling vult. Alsof niet datgene waaraan wij denken bij het hooren van den term „heilighede Gods“ — onder die „wij“ versta ik hier eenig godsdienstig menschen in onzen kring — zijn oorsprong had in het zieleleven van hoog ethische persoonlijkheden in een gegeven tijd en een gegeven milieu, die eenvoudig een reeds gebruikelijken term hebben aangegrepen en pasklaar gemaakt voor in hunne ziel was gaan leven! Of ook, neem een boek ter hand over den oorsprong van den christelijken doop: wederom, tien tegen een, dat de schrijver u overslept met een massa van mededeelingen over reinigingsplechtigheden, waschingsen en andere, bij natuurvolken en in oude beschavingsgodsdiensten, en kennelijk van oordeel is, dat zijn boek te volledig en te wetenschappelijk is, naarmate hij méér van die dingen heeft bijgebragt; terwijl gij u ten slotte vruchteloos afvraagt: wat heeft het meerendeel daarvan nu toch te maken met het gevoel van behoefte bij de oudste christelijken aan een sacramentele handeling ter inwijding in het Christendom en met de vraag, wat zij in die sacramentele handeling zinnebeeldig hebben uitgedrukt?

Terwijl hij dan deze conclusie trekt:

Neem godsdienst in welke periode der geschiedenis en waar ter wereld gij wilt: om dien godsdienst in zijn oorsprong te verklaren, hebt gij te doen, hebt gij uitsluitend te doen, met den levende menschen en met het geestelijk en stoffelijk milieu, waarin deze leven. Enkel voor de taal, die hij spreekt, en de vormen, waarin hij zich kleedt, hebt ge te doen met den godsdienst van verleden tijden. Naarmate de theologen hiervan meer doordrongen worden, zal het hun, meen ik, openbaar worden, dat hij theologische onderzoekingen — die immers altijd ter laatste instantie wetenschappelijk verstaan van godsdienst, d. i. nog eens, van een eigenaardig zieleleven, ten doel hebben — wat in verhouding tot het bijzondere object van eenige onderzoeking tot het historisch verleden behoort, slechts eens ondergeschikte beteekenis heeft. Ik acht het eens zaak van de hoogste beteekenis, dat zij méér dan over het algemeen nu nog het geval is, hiervan worden doordrongen, om dreigende oplossing van de theologie, hepaald van haar historisch deel, in archaeologie, algemeene cultuurgeschiedenis en wat dies meer zij, tegen te gaan.

Natuurlijk is het standpunt, waarvan Prof. Bruining hier uitgaat, het onze niet. Hij wil de religie blijkbaar alleen psychologisch opvatten als een eigenaardig stuk

van het zieleleven van den mensch, en miskenet dat aan deze subjectieve religie in den mensch, een objectieve religie in de Openbaring Gods ten grondslag moet liggen. Maar al scheidt ons hier een kloof, die niet te overbruggen valt, toch is er menige opmerking van Prof. Bruining, waarmede we het van harte eens zijn, en bovenal zijn we hem dankbaar voor zijn protest tegen de religionsgeschiedelijke school, die de Theologie wil laten opgaan in archaeologie en algemeene cultuurgeschiedenis. Hij bevestigt daarmede de bezwaren, die van meet af door ons tegen deze school ingebracht zijn.

Het laatste referaat van Mr. M. J. A. Moltzer — dat van Prof. Ritter werd niet afgedrukt in *De Hervorming* — behandelt de vraag, welke vruchten te verwachten zijn van bijeenkomsten als gedurende den zomercongres te Lunteren van 5 tot 10 Sept. 1910 gehouden zijn? Deze cursus was een savonging van wat in Engeland gevonden wordt te Woodbroke, waar een oud buitengooi in de nabijheid van Birmingham herschapen is in een inrichting voor godsdienstig en maatschappelijk onderwijs. Deze inrichting, die van de Kwakers uitgaat, maar ook voor andersgezinden openstaat, bedoelt vooral het persoonlijk godsdienstig leven te versterken en kan misschien het best vergeleken worden met wat de Roomschen een geestelijke retraite noemen. Men stond zich uit het drukke stadsleven en den stroom van het wereldsch gedoe een tijdlang af, keert tot zich zelf in en wijdt zich geheel aan stichtelijke overpeinzingen, gebeden en saamsprekingen, om dan geestelijk gesterken met nieuwe kracht toegerust, tot het leven weer te keeren. Enkele Hollanders, die deze saamskomsten te Woodbroke hadden bijgewoond, waren er zoo mee ingenomen, dat ze beproefde hebben in ons land ook zulke saamskomsten te houden in Lunteren en Noordwijkerhout.

Mr. Moltzer, die aan deze bijeenkomsten blijkbaar persoonlijk heeft deelgenomen, is er een groote lofredenaar van en beveelt ze warm aan. Wat voor ons het merkwaardigste is uit zijn betoog, is dat hij als een der voornaamste vruchten van deze bijeenkomsten toenadering tusschen de modernen en orthodoxen verwacht. Ze zullen elkaar op deze bijeenkomsten ontmoeten en elkaar beter leeren kennen en waardeeren. Mr. Moltzer zeide er dit van:

In verband hiermee is als derde vrucht genoemd, een betere verstandhouding tusschen modernen en orthodoxen; het verband met het voorgaande moet hierin gezocht worden, dat de gemeenschapspis zich tot beide richtingen uitstrekt. Voor het gemak heb ik de evangelischen niet apart genoemd. Die worden er natuurlijk onder begrepen.

Die toenadering is het onderwerp van den dag. Moet zij toegelicht worden of niet? Zeker en stellig. Want het Christendom beleeft kritieke dagen en boert veel van zijn kracht in door zijn vernieuwing. Waar deze noodzakelijk is, moet er in berust worden; maar waar de eenheid kan hersteld worden, daar moet alle kracht ingespannen worden om het zoover te brengen.

De vraag is: Wat is voor toenadering noodig? 1e. Dat de richtingen elkaar beter leeren kennen dan door geschriften; onwetendheid staat de verbroedering in den weg. Het is misschien niet onbelangrijk te wijzen op het feit, dat een orthodox predikant, die zich in breede kringen beweegt, verwonderd was in Lunteren moderne collega's te ontmoeten, die niet vloekten. Men kan de schouders over dergelijke dwaasheden ophalen, maar herstelt daarmee niet het onnoembare kwaad, dat aldus aan de vrijzinnige beginselen in dorp en stad wordt gedaan. Aan den anderen kant hadden de ethisch-orthodoxen deze dagen nog reden zich naar aanleiding van een stuk in de *N. R. C.* te beklagen over verkeerd begrip van hun richting. Die onwetendheid kan alleen weggenomen worden door vriendschappelijk samenzijn.

De orthodoxen moeten leeren, dat de vrijzinnigen geen ongelovigen zijn; en de modernen, dat de orthodoxen geen achterlijke menschen, die op den bodem van een verouderde wereldbeschouwing staan, behoeven te zijn. Er is een neiging om alle zich modern of orthodox noemenden over één kam te scheren. 2e. Ten tweede is voor toenadering noodig, dat er éénheid wordt gevonden.

Van een toenadering sluiten zichzelf uit degenen, die in eenheid van godsdienstige voorstellingen de conditio sine qua non voor samengaan zien. Onder de modernen zijn het degenen, die het eerst vragen naar juiste begrippen en zich onaanstaans voelen aangedaan bij het hooren van uitdrukkingen, die hen doen denken aan het traditionele Christendom. Onder de orthodoxen zijn het degenen, die geen Christendom kennen buiten de formulieren van eenigheid, die meer op leer dan op leven den nadruk leggen.

Het zijn de geloofsvoorstellingen, die de richtingen scheiden; de eenheid is te vinden in de geloofservaringen op het gebied van het Christelijk leven. Ik laat nu daar, wat primair is, voorstelling of ervaring, maar een feit is dat het verschil der richtingen in vele gevallen niet meer is dan die van taal. Er wordt door vele orthodoxen en modernen ten slotte hetzelfde ervaren: dat door het Christendom een gansch nieuw licht over hun leven is opgegaan en daardoor een nieuwe levensweg voor hen is geopend. Zij voelen in hun godsdienstig leven als het voornaamste, dat dat licht in alle heerlijkheid schijnt en dat de levensweg scherp voor hen wordt afgetekend.

De geloofsvoorstellingen of dogma's moeten dus zooveel mogelijk op den achtergrond worden geschoven; wie aan van beide zijden zich daaraan nog hardnekkig vastklemt, wordt buitengesloten. Maar degenen voor wie de leer bijzaak en het godsdienstig leven hoofdzake is, kunnen elkaar wel vinden, want al verschill hun geloofsvoorstelling, hun geloofservaring is een; ze hebben beide ervaren, dat het Christendom een nieuw heerlijk leven brengt, een nieuw licht voor hen doet opgaan en een nieuwen levensweg voor hen opent.

Mr. Moltzer staat met dezen wensch naar toenadering tot de orthodoxie niet alleen. Ook de heer Beversluis heeft onlangs in een referaat over de onzuiverheid der hedendaagsche partijverhoudingen op godsdienstig gebied er op gewezen, dat de

oude partijleusen of vlaggen nog zijn gebleven, maar dat de lading is verwisseld. De richtingen zijn vervloerd en dooreengeloopen. Dit geldt van de modernen, die vroeger strak op het standpunt van het naturalisme stonden, en niet alleen in de natuur maar ook in het godsdienstig zedelijk leven van den mensch geen bijzondere inwerking Gods aannamen; thans wordt door al meerderen dat strak naturalisme prijsgegeven en spreekt men van een werk Gods in het menschenhart, waardoor een vernieuwing plaats vindt; van de levende kracht Gods in Jezus en van hem zelf als een Middelaar en Verzoener. De *mystiek* heeft het naturalisme op religieus gebied verdreven. Maar ook bij de orthodoxen, vooral bij de ethischen, is door de Schrift-critiek een geheel andere geloofsrichting gekomen, dan bij de vroegere orthodoxie. Zoo zijn van beide zijden de scherpe kanten afgeslepen en wil de heer Beversluis, dat zich een nieuwe concentratie zal vormen. Als bindinglink zou dienst kunnen doen de „evangelische richting“, die zowat tusschen beide richtingen instaat. De jongere modernen zouden zich dan van links, de geavanceerd ethischen zich van rechts kunnen aansluiten en de starre „naturalistische modernen“ zouden evenals de „supranaturalistische Gereformeerden“ apart blijven staan.

Of deze nieuwe partijformatie gelukken zal, laten we in het midden. Zeker is er onder de jonge modernen een richting aan het opkomen, die nieuwe paden wil inslaan en ook aan het isolement, waarin het modernisme verkeerde, een einde wil maken. Men wil met de orthodoxie, mits ze haar verouderde wereldbeschouwing loslaat, wel pais en vrede sluiten.

Met welk doel dit geschieden, zal spreke de heer Moltzer onomwonden uit:

Bovendien kunnen zij van elkaar leeren. Zonder zich misschien modern te noemen, zullen vele orthodoxen de moderne geloofsvoorstelling aanvaarden, wanneer zij hebben ingezien, dat daardoor niets van hun geloofsbezit verloren gaat. De modernen kunnen door 't verkeer met orthodoxen meer doordrongen worden van het nieuwe, dat in het Christendom gegeven is, van de noodzakelijkheid van een vernieuwing des menschen, van het belang der Christelijke gemeente. Het is te betreuren, dat een te consequent doorgedreven naturalisme dikwijls de orthodoxen tegen het modernisme innest.

M. a. w. de modernen zullen van hun overdevren naturalisme iets laten vallen, wat ook geen al te zwaar offer is, want in hun eigen kring gaan steeds meer stemmen tegen dit naturalisme op. Maar het hoofdoffer zal door de orthodoxen moeten gebracht worden. Zij zullen de moderne geloofsvoorstellingen aanvaarden, wanneer ze hebben ingezien, dat ze daardoor niets van hun geloofsbezit verliezen. De concentratie zal dus een expansie worden voor het modernisme. Een ietwat mystiekgetint modernisme met warm religieus leven zal de brug worden, waarover evangelischen en straks ook de ethisch-orthodoxen in de heilige hallen van het modernisme zullen worden binnen geleid. En dan zal het modernisme weer oppermachtig heerschen en in de Kerk en aan de Hoogeschool.

In de *Gereformeerde Kerk* geeft Ds. Lingbeek een breed betoog om degenen, die vrezen, dat het herstel van het belijden karakter en van de leertucht der Kerk ten gevolge zou hebben, dat daarom ieder, die ook maar een haarbreed van de Concessie afwijkt, zou moeten worden afgesneden en buitengeworpen, gerust te stellen. Hij beroept zich daarbij op wat de *Heraut* schreef aangaande de usantie onzer vaderen:

Just deze week heeft *De Heraut* naar aanleiding van het feit, dat men in de „Gereformeerde Kerken“ op de Christen-Socialisten de tucht heeft willen toepassen, er op gewezen, dat onze Vaderen, zelfs in de dagen onmiddellijk na de Dortsche Synode, de Remonstrante gemeentelieden bijna nooit onder kerkelijke tucht hebben gesteld, maar veel meer getracht hebben om hen door prediking en persoonlijke vermaning weer in de rechte sporen te leiden.

In onze dagen, nu bij menigene de handen janken om alle „moderne“ lidmaten er maar zoo spoedig mogelijk uit te werpen, is het zoo goed, dat weer eens te hooren. En dat uit den mond van *De Heraut*. Wij moeten weer Gereformeerde begrippen van de tucht verkrijgen, en wij moeten in dit opzicht zelfs van *De Heraut* willen leeren.

Nu gebeurt het zoo zelden, dat de *Gereformeerde Kerk* met ingenomenheid aanhaalt wat de *Heraut* schrijft, dat we het min-vriendelijke slot maar door de vingers zullen zien.

Maar wel veroorloven we ons de opmerking, dat wanneer Ds. Lingbeek ons gevoelen citeert, hij dit ook volledig behoort te doen. We schreven, dat de Dordtsche Synode wel gelast heeft de Remonstrante predikanten uit hun ambt te onttrekken, maar tot voorzichtigheid en gematigdheid aandrief bij het toepassen van de tucht op misleide gemeentelieden. Het eerste wordt weggelaten. Is dit met opzet geschied?

Toen we eenigen tijd geleden onze bezwaren hebben uitgesproken tegen de wijze, waarop Ds. Wijers de Algemeene Christelijke Kerk te Temangoeng geïnstituëerd had, spraken we de hoop uit, dat wanneer hij in Holland was teruggekeerd en rustig met de broeders spreken kon, hij zelf zou inzien niet juist te hebben gehandeld.

Het is ons daarom dubbel aangenaam thans te kunnen mededeelen, dat dese hoop niet ijdel is gebleken. Op de Classis 's-Gravenhage, waar Ds. Wijers zelf tegen-

woordig was moeijlichkeiten deld zijn gewogen:

Gehoord het Batavia, de de door Ds. A. lichte.

betuigt aan d grooten dank v dese de door d hebben uitgevo der visitatoren spreekt allere te hebben over refereren moet n.l. dat aan d gebruik te ma Tiemersa, (m des Woords) „noodgevalen“ keraad.

verblijdt sich heeft, dat de ke de liturgie voors plegen, alsmede der herk te Ten hebben.

spreekt de h Batavia en insoe en de bezwaarde houden met de sprekingen, en t hun vermogen i meerde kerk te in hartelijke en heid ook door s kenorde en bestu besluit het v ook te Soerabaja visitatie te doe thans nog niet g ijkheden zullen i

Nu Ds. Wij te hebben gehi uit. Het eert I heeft gehad ro En nu ook de weer bij de Ge heeft, zijn daar van zijn onju maar mogen v er naast Batavi geïnstituëerde Temangoeng i

De

EEN ZA

Onlangs is in Generaal door I de schoolstrijd is, al is zij du niet meer de ga voorheen besta een politieke co Zulks neemt a gelijkheid van a langer hoe meer sels erkend, d onderwijs moet g regeling van de t

Intusschen we van een Christel er wel ter dege i wet bestaat. Ko het besluit, dat i is, dringend no cijfers kan wee

allerminst sprake aan het bouwen waarschijnlijke men kan beginne waarom men to door een of mee

De oorsak d voor een overhel maar besluten v kas genomen z school eerst d moeten worden offiers, en dan n kosten, van wel kan worden uit h

Wat men van o helpt hoogenaan school, doch he exploitatie-reken Het is totaal van een school t die bij kleine b zelfs al laat me voor bedrijskapit bedrag voorhand

Wie dan ook ongevcer finant en bijzonder on zich ten eenenn begin gemaakt i dan een eerste i naar de algeheel

Nu meenen e scholen moet g dat genoemd w met bouwen zo trouwende, dat zenden.

Wie zoo rede uit de hoogte i geestverwante, gebouwd w tiegen grondslag

Die meening, in het geloof ve het bouwen op d dan, wanneer niet basis te leggen i heden, maar is zeker wel zóó leiding voorhan woord van t: haer werking n ook op ander te wel doet gevoele

Men kan kie den Christen. V alles op het ge noodige waarbo sal gelukken; i ieder in zijn lev volgens mensche moet hij zijn a hem met goede

De eerste na toe, ieder schap